

Відгук офіційного опонента

на дисертацію Роман Наталії Михайлівни "Правове становище Закарпаття в складі Австро-Угорщини (1867-1918 роки)", поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність обраної теми. Актуальність дослідження з обраною темою не викликає заперечень з багатьох підстав, в тому числі й тих, які формулюються автором у тексті дисертації.

Нами виділяються три основні аргументи, які підтверджують актуальність теми дисертації Н.М. Роман. По-перше, вхід України до європейського простору насправді слід вважати "поверненням" до європейських цінностей, у тому числі й у сфері правової дійсності. Слід підкреслити, що частина українського народу (та, яка перебувала в складі Австрійської імперії) впродовж багатьох століть власним досвідом пізнавала фундаментальні правові цінності, які сьогодні закладено в Конституції України. Ці цінності витікають з першооснови суспільства, організованого у державу, – захисту людини від державної сваволі. І хоча українці Галичини і Закарпаття були позбавлені можливості витворити власний державний простір в умовах, коли більша частина українських земель перебували в межах Російської імперії, вони мали можливість долучатися до кращих європейських правових цінностей і технологій. Автор вірно у підрозділі, яким визначаються методи дослідження, актуалізує питання про "критерії прогресу" суспільства. Такий досвід не міг не вплинути на ментальні особливості, специфіку правової культури у відповідних регіонах, розуміння того, чому саме західні регіони стали "двигуном" державницької традиції всього українського народу.

По-друге, здійснення реформ у напрямі становлення механізмів верховенства права, який був проведений на українських землях Австро-Угорщини, є оригінальним і також досить цікавим для вітчизняної правової

науки і практики. Способи створення незалежного суду, засоби забезпечення прав людини, відтворення місцевого самоврядування – подібні аспекти є актуальними в Україні й сьогодні.

По-третє, слід констатувати той факт, що якщо дослідженню правового становища Галичини і Буковини в період Австро-Угорщини присвячені сотні праць різного рівня, то щодо Закарпаття, по суті, рецензоване дослідження є першим у рамках правової науки. Більше того, і в рамках історичних наукових розвідок цілісне дослідження вказаної теми є відсутнім.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість роботи Н.М Роман вимірюється тим, що введено в науковий обіг значну кількість законодавчих й інших нормативних актів, які стали доступними завдяки "відкритості" архівів, у тому числі завдяки використанню електронних технологій, що істотно посилює емпіричну основу роботи. Автор ретельно опрацювала історіографію за темою, систематизуючи праці окремих учених. Відрадно, що в цьому ряду знаходиться ціла низка праць іноземною мовою. На с.19-20 автор подала оцінку історіографії радянської доби, роблячи висновки щодо її ознак, які цілком підтримуємо.

Методи дослідження також свідчать про якість наукової роботи. Автор справедливо відзначає, що порівняльно-правовий метод, поряд з історико-правовим, є одним із найбільш вживаних у роботі. Формально-юридичний метод, натомість, дозволив зробити "зріз" правової реальності, проаналізувати значну кількість законів та інших джерел права. Слід погодитися з позицією автора роботи щодо значення цього методу, зокрема, з вказівкою на його зв'язок з предметом. Дисертант вказує, що з'ясування саме "правового становища" (а не "правового статусу") Закарпаття в складі Австро-Угорщини, що знайшло вираження в назві теми даного дослідження, пов'язане з тією обставиною, що в період 1867 – 1918 років Закарпаття, перебуваючи в складі відповідного державного утворення (точніше – його

угорської складової), не виступало виокремленою адміністративно-територіальною одиницею, котра була в певному сенсі суб'єктом конституційно-правових (чи адміністративно-правових) відносин. Виявлення правового статусу, тим не менш, за допомогою формально-юридичного методу стосувалося різноманітних суб'єктів юридичної діяльності (органів влади, фізичних чи юридичних осіб) (с.13 дисертації).

Обґрунтуванню дослідження Н.М.Роман сприяло і чітке визначення об'єкту і предмету дослідження. Так, об'єктом дослідження визначаються суспільні відносини, які функціонували на Закарпатті в період його перебування в рамках Австро-Угорщини в 1867-1918 роках, а предметом – історико-правові закономірності становлення та розвитку правового становища Закарпаття в складі Австро-Угорщини.

Досягненню наукового результату сприяло також визначення мети і завдань дисертації, з якими, варто підкреслити, кореспондуються положення і висновки, які виносяться на захист і які складають наукову новизну дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів також не викликає сумнівів. Не викликають заперечень положення, які виносять на захист як такі, що визначають наукову новизну дослідження. Справедливо буде зазначити, що дана дисертація насправді є першим у історико-правовій науці комплексним науковим дослідженням правового становища Закарпаття в складі Австро-Угорщини в 1867–1918 роках.

Серед положень, які виносяться на захист, слід виокремити, зокрема:

- положення про конституційну природу Австро-Угорщини як конфедеративного утворення та парламентської монархії, а також визначення місця Угорського королівства в рамках дуалістичної монархії; висновок щодо специфіки "конституції Австро-Угорщини";

- узагальнення законодавчих та організаційних способів державно-владної політики Австро-Угорщини на Закарпатті, які здійснювалися з метою його інкорпорації до політико-правового простору імперії, нейтралізації

впливу на нього Російської імперії, що особливо відчутно проявилось напередодні та в період Першої світової війни;

- положення про статус та особливості функціонування в регіоні місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування Угорського королівства, участі в них українського населення, їх взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Крім наведених, інтерес викликають чимало інших положень даного дисертаційного дослідження, зокрема наступні.

1. За результатами поглибленого дослідження конституції Австро-Угорщини (в широкому розумінні), з'ясовано, що з формальної точки зору вона складалася з двох частин: 1) конституції Угорщини (закон від 21 березня 1867 р.) – кодифікованого документу; 2) некодифікованої конституції Австрії, яка складалася з 6 основних законів. Така унікальна конструкція конституційного порядку Австро-Угорщини (фактично – дві конституції з різною формою) впливала з конфедеративної природи цього утворення, в якому функціонували дві паралельні правові системи (с.70 дисертації).

2. Положення про специфічний, багато в чому непорівнянний характер Австро-Угорщини як конфедерації, який проявляється принаймні в таких її ознаках як: а) наявність у її складі де-юре двох державних одиниць, які за деякими винятками мали повний суверенітет на своїх територіях; б) відсутність спільної для державного утворення конституції, проте наявність конституцій у кожній із складових частин; в) відсутність спільних органів влади – таких, як спільний парламент і спільний уряд; єдиний монарх і окремі спільні відомства, природно, не компенсували цієї обставини; г) асиметрична схема організації публічної влади – наприклад, законодавча влада належала не лише двом національним парламентам, а й також місцевим представницьким органам, при цьому якщо в Австрії такі органи діяли в усіх "коронних краях", то в Угорщині, крім національного

парламенту, діяв лише один "регіональний" парламент – хорвато-словенський (с. 85 – 86).

3. Положення, якими чітко окреслювалися базові параметри правового становища Закарпаття, зокрема, те, що воно було позбавлене конституційного статусу і в адміністративній системі Угорщини не було виокремлене як окрема адміністративно-територіальна одиниця. Поняття "Закарпаття" (Угорська Русь) охоплювало чотири комігати, розташовані у північно-східній частині Угорщини, в яких компактно проживало українське (русинське) населення – Ужанський, Березький, Угочанський і Марамароський (с. 109 дисертації).

4. Положення щодо оцінки правового становища Закарпаття в складі угорської складової Австро-Угорщини. Порівняння дозволило автору стверджувати про те, що правове становище Закарпаття в період 1867 – 1918 років є істотно гіршим, порівняно з українськими землями, які перебували в умовах австрійської складової Австро-Угорщини. Одночасно, таке становище Закарпаття цього періоду істотно вирізняється від становища українських земель у складі Російської імперії (с. 186 дисертації).

Зауваження щодо змісту дисертації. Незважаючи на те, що дисертаційне дослідження виконане на належному рівні, позиції автора добре аргументовані та обґрунтовані, можна виділити такі положення даної роботи, що потребують додаткових аргументів і можуть слугувати підґрунтям для наукової дискусії під час прилюдного захисту дисертації.

1. Звертаємо увагу на обсяг того, що автор визначає як "правове становище Закарпаття". На нашу думку, окрім наведеного в роботі (питання місця Закарпаття в конституційному порядку Угорщини, соціально-правового становища населення, аналіз відповідного законодавства Королівства Угорщини), до такого обсягу доцільно було включити питання аналізу судової практики у відповідних закарпатських комітатах. Такий аналіз дозволив би бачити реальний стан користування правами людини,

реальне впровадження законодавства, а також – схильність українців до задіяння юридичних механізмів захисту своїх прав.

2. Автор вживає у різних місцях дисертації словосполучення "закарпатські українці (русини)" (або в зворотному порядку), не завжди чітко окреслюючи його змістовне наповнення. Для історико-правового дослідження це важливо в контексті переписів населення, які проводилися урядом Угорщини, і за наслідками яких вибудовувалася політика щодо національних меншин у сфері освіти, використання мови в управлінні тощо.

3. У всіх розділах роботи Н.М.Роман вживається порівняльно-правовий метод дослідження, на який "накладається" історико-порівняльний метод, що заслуговує підтримки. Однак, на нашу думку, висновки дослідження можуть мати і практичні результати. Так, наприклад, у підрозділі 3.3. визначаються місцеві органи управління, до яких належать органи місцевого самоврядування і органи місцевої виконавчої влади у комітатах Закарпаття. Їх досвід взаємодії є унікальним і сповна може бути використаний у сучасних реформах у напрямі децентралізації влади в Україні. Роль феїшпана (інститут, який здійснював нагляд за виконанням законів, але не розпорядчовиконавчі повноваження) – свого роду модель префекта, яка закладена в проекті закону про внесення змін до Конституції України. З цього та багатьох інших подібних питань автор могла зробити цікаві висновки, однак, не зробила їх.

4. Водночас, з деякими положеннями і висновками, які містяться в роботі, не можемо погодитися. Зокрема, йдеться про висновок про те, що "загалом виборче законодавство Угорщини не проводило дискримінації за національною чи релігійною ознакою в умовах конституційності", при тому, що автор далі відзначає: "Однак, з іншого боку, українське населення в умовах таких цензів перебувало в украй несприятливих політичних умовах, які не дозволяли скористатися виборчим правом в силу істотно нижчого матеріального та освітнього рівня...На результати виборів істотно впливало застосування адміністративного ресурсу, передовсім "скоригована" нарізка

виборчих округів, які серйозно обмежували українське населення у рівному представництві (співвідношення 1 депутата до кількості населення)".

На нашу думку, оцінці повинен підлягати не сегмент законодавства (власне, зміст правових норм), оцінювати необхідно складову правопорядку – від норми і принципу до їх реального застосування – і лише в такому випадку ми можемо вважати правовий аналіз достатнім. Крім того, вказівки автора на те, що в подібному становищі перебували й "інші національні меншини", жодною мірою не виправдовує дискримінацію. Якщо угорський уряд певним способом вибудовував дискримінаційну політику не лише щодо українців, а й щодо словаків чи хорватів, не змінювало характеру дискримінаційного застосування законів.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.
Наведені зауваження загалом носять рекомендаційний та дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку рецензованої роботи. Вони спрямовані на сприяння подальшої творчої дослідницької роботи над даною проблемою Н.М. Роман.

Дане дисертаційне дослідження вирішує важливе й актуальне наукове завдання, яке полягає в дослідженні правового становища Закарпаття у складі Австро-Угорщини (1867 – 1918 роки).

Висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, їх достовірність і повнота, наукова новизна і практична значущість не викликають сумнівів. Результати дисертації опубліковано в 6 статтях у наукових фахових виданнях України, в тому числі 1 статті у науковому виданні, яке включене до міжнародних наукометричних баз, а також в 1 статті за матеріалами міжнародної наукової конференції.

Зміст автореферату повністю відповідає дисертації, коротко повторює її основні положення та висновки.

Зважаючи на все зазначене вище, можна сформулювати висновок, що дисертаційна робота повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів і

присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Роман Наталія Михайлівна, – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень.

**Викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів органами,
які проводять оперативно-розшукову
діяльність, дізнання та досудове слідство
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук**

Л.О. Васечко

Підпис Васечко Л.

Начальник відділу
документального забезпечення

"16" березня 2014

